

մեցի. յիւր միւսանգամ գալուստն ամէն: իսկ ի փերին դպրու եւ ի վերին ժամանակիս: յօրում որ Թթական ԶՂՀ (= 1548) են: (երբ ու իս էջ ժամանական զրութիւն որք վեր նշոյ գրէն): Դարձն յիշեցէ ի մասքաֆիւ յաջօթ ձեր զառաջ յիշեցալ զշամասրիմ ասեւածքի զակից յավանէն եւ հմարի իւր զկարպեց եւ զմոյրն իւր զահում: զկարպից իւր զզուաչին իւր զզուաչին եւ զմարու իւր զմարու իւր զփիթին իւր զմարուին: եւ զգուրն իւր զփաղան: որ ազանաց զուուց դրւու ի յարութեաց: եւ ես վերաբեր նարպետ անշնչն մեշտակ ի յարութեաց: եւ ես վերաբեր նարպետ անշնչն մեշտակ ի յարութեաց: եւ ես օրու հանգիւն է ամպ անանիւթ կամ եղանակիւլ յիշեցէ զավանէն եւ իլ ըերանով եւ ուղիղ որու ստուածողորդ ասցէք: եւ աստուած ձեզ ողրումնից ամէն: եւ ինձ նկատու ներեւ կրամաւորի վարպեց որ գերւու նարպեցի եւ զակաւ յիշուակարուն դրւու: ասցէք ստուածողորդ: աստին բացուցին եւ վերին պատուի: եւ ստուած ձեզ եւ մզ առհայրարկ ողրումնի յիւր միւսանգամ զզուաչն ամէն:

29.

ԳԻՒՐ ՍԱՀՐԱՆԱԾ ԳԻՒՐԻ

ԹՈՂԱՂԹ 103. էջ չէ նշանակուած: — ՄԾԺՈՒԹՈՒՆ 27.5 մ. երկ. 20 մ. լան. 1.5 մ. լան: — ՆԻՒԹ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ կաշար խամարան է, ովկետն: նոր կազմին: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ մարուր, քաց խանակ. համաստագործիւն խիստ շատ: — ԳՈՐ փոր նորագիր: — ԱԿԱՐԱՆԱՏՈՒԹԻՐ եւն կարգի: — ՏՈՂ 46. երկին՝ իրապահից ըստ 22.5×7 մ. մըշն լրացնց 0.9 մ. : — ՀԱՆԱԱՄԱՆ մարուր: — ԴԱՄԱՆԱ թուղթ 13: — ՊԱՏՆԵՐ եւն լայ: — ԺԱՄԱՆԱ եւ ԳԻՒՇ անձնութ:

Բայց գրքէն վերին կոյ: «Տէր առաքելի եւ ասեմ եւ քաջ հաւորի Ապալը փիլիսոփայի աշակերտ երից երակելոյն գրիգորի Տիեզերացը վարպատեքի արտերա բան իրաստական ուղեշնչ եւ հանճար իրաստայեց ի մեխութիւն Սահմանաց դրց ի յիշ մալթանաց բանակարա եղարաց հարազատաց նորին աշոկերուց» Այսահետեւ նոյն Առաքեկի ուրիշ իրաստակարան դրութիւնները: իսկ ամենէն վերջ «Չուացող եւ զդազ իրաստական սովետնու մերը հայկանի: փելիսորային դաւթի եւ մեկնողի սորին: Առաքելի սինեաց վերա դիսողի. յիշեցէն ի քրիստոն: եւ դուք յիշեալ լիշէն ի քրիստոնէ մերէ ամէն: ու ուշիւ ու մի յիշատակաթիւն:

30.

ՈՂԲ ՃԵՎՐԵՅ ԵԼԻՈՑ

1832

ԹՈՂԱՂԹ 80. էջ չէ նշանակուած: — ՄԾԺՈՒԹՈՒՆ 18 մ. երկ. 21 մ. լան. 1 մ. նատ.: — ՆԻՒԹ հասարակ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ թթապատ խամարտ, նոր կազմին: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ մարուր, որոյ եւ զենքեցէն: — ԳՈՐ նորը: — ՏՈՂ 18: — ՍԱԳՐԱՆԱՏՈՒԹ եւն կարմիր: — ԶԱՐՈՌ եւն լայ: Ակիզը մէկ ՊԱՏՆԵՐ ասաւական սիրուն որոյ տակ գրուած «... պար մեռաւ նը-

կարի այս գեղատեսիկ պատկեր սուր կուսի (անունը յետոյ թթուուած): — ԴԱՏԱՐԿ թուղթ սկիզբէն 2 էլ եւ վերջն 11 թուղթ: — ԳԻՒՇ անձնութ: — ԺԱՄԱՆԱ Անգ թթուն: սիրուն 1832:

Գրքին վերջին մասն է «ի Քերովը զարդապեսէ հնատեց յրեաւ դիր լուսացոյ ընդգետ արդի հայոց: վան պարոիկ եւ թիկաւաս զարժանին ըզգաւասիսնն: գրելոյն ի գրիգոր վարդապետ ի վեշտումնեան: յ եւ յանարժան աէք Քերովը ու սիրասարա սիրելի Սիբէն վարդապետ: որմէ վերջ տապանագիր մէն՝ 1832:»

31.

ՎԱՐԴԻՄՆՑ ՄԵԿԱՌԻԹԻՒՆ ԵՐԳ ԵՐԳԱՑԻ

1838 Յունիս 10:

ԹՈՂԱՂԹ 56. էջ չէ նշանակուած 8: — ՄԾԺՈՒԹՈՒՆ 22 մ. երկ. 17 մ. լան. 1 մ. նատ: — ԿԱԶՄ՝ թթապատ խամարտ, նոր կազմին: — ՆԻՒԹ հասարակ թուղթ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ նորը, մարուր եւ զենքեցէ: — ՏՈՂ 22: — ՍԱԳՐԱՆԱՏՈՒԹ եւն կարմիր: — ԶԱՐՈՌ եւն լայ: Ակիզը մէկ ՊԱՏՆԵՐ Սուրուն: — ԴԱՄԱՆԱ թուղթ սկիզբէն 2 էլ եւ մըուշն մէկ թուղթ

Առաջնին էջին վայ դրուած է «Գիրք որ կոչի մեկսաթիւն եղաւ երգոց արաբեալ հոգեպայծառա Հօրին Մեծին Վարդանայ: Վերամին ընդօրինակեց աւ ձեւամբ Պատրիարք վարժապետի վահանեան 1838 Յունիս 10 ի կորին:»

32.

ՊԱՏՄ. ՅԱՎՀԵՆԱՆՈՒ ԿԸՆԹԱՊԿՈՍ

1830 (*)

ԹՈՂԱՂԹ 76. էջ նշանակուած 1—121. վերջ 14 թուղթ չէ նախադիտած: — ՄԾԺՈՒԹՈՒՆ 22 մ. երկ. 18 մ. լան. 1 մ. նատ.: — ԿԱԶՄ՝ ամապատ խամարտ: — ՆԻՒԹ թուղթ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ մարուր նորագիր: — ՏՈՂ 32: — ԶԱՐՈՌ, ՊԱՏՆԵՐ եւն լայ: — ԴԱՏԱՐԿ թուղթ սկիզբէն եւ վերջն մէկ մէկ թուղթ: ու մէկ յիշատակութիւն: — ԳԻՒՇ հապարս վարժապետաւթիւն: — ԳԻՒՇ հապարս վարժապետաւթիւն: — ԳԻՒՇ հապարս վարժապետաւթիւն: Պուական 1830 ():

(ՀԱՐԱՀԱ-ԵՒՔԻ:)

Հ. Յ. ԱՇԱԽՆԱՅ

Հ Ն Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ա

ԱԿԱՐԱՆԱ ԵՐ ՀԱՅ ՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ ՎԻՇ

(ՀԱՐԱՀԱ-ԵՒՔԻ:)

Ի՞ոլորդըն համար ամէնքը կորչն ժր գարբ ստուգի բորբգրց գործածութեան համար կարեւոր միջոց մ'եղած է, երբ նոյն տաւաձեւերը սկսած են ոլորշ պաշտօնական գիր ըլլալ գրչութեան արհեստի, մինչգետ մինչեւ նախընթաց ժամ գարուն վեր-

չերը սիրովն էին տակաւին երկոմագրերը։ Այս կէտը տարակուսի տաք չէ։ Որեւէ հաւաք-
ման մը ձեռագիրը աշքէ անցընելով կնայ
պայծառ տեսնուիլ որ ժեկ գարն եղած է նոր
զրին կամ բոլորին տարածուելուն եւ զնդհան-
րանալուն զննաւոր ժամանակը, ինչպէս նաև
գրչութեան հստակի մը, ոյս կը սփի անէկ եօքքն
ալ յորդել եւ զեղուու, զննաւորաբար ի Անդի-
կիա Միջաւ Աննեստակյ Հաւաքուսը մինչ է բազ-
մաժի՞ւ նաև իւութի՞ւ ձեռագիրներով եւ ամէն
տեսակ բոլորքի բոքով նայն այս ժեք դարձուն. որն անց
գեղցիկ գրչութեանց բազմաժի՞ւ սրինակներ
ալ հրատարակած է չ. զ. Զ Անիշն նմանահա-
նութեամբ իւր Սիմոնան համագրութեան
մէջ՝¹

Սակայն ընդունելով ալ ժբ գարը իրը
բոլորպի համար նոր շըլանի մը սկիզբն, որմէ
ետքը նոյն գիրը ափօռզ գարձաւ՝ յետոյ նաև
տապարամեթան ալ անցնելվի, սխալ կըլլար
նշն գարուն համարի բոլորպի ծովումք: Ար-
գեն այն պարանան որ գիր գարու բոլորպի ձե-
ռապիրք լիովնին զարգացած եւ քըլլաւեան ա-
րաւեստի համար կանոնաւոր ու վայելու ձեւե-
րու վերածուած կը ցործնեն բոլորպիրը, կը
ցուցնէ որ նոյն գարուն չի կնար ըլլալ բոլոր-
պի ծագման սկզբնաւորութիւննեն, այլ շատ
աւելի հին ժամանակներէն: Բայց արդէն ձե-
ռապիրք ալ ունիմիք ժբ գարէն գոնէ երկու գար

1 Եղիշեց մասն մէջ քանին; Գրեք զարտարանց
խոհակի օրինակ Ներքութեան Լամբարդոց, ու Անդ (—1175)
թարին. (Խամսանիւնակը՝ “Սովորութիւն կէ 87.”) — և փերմաց
մենութիւն աւետարանի՝ Նոյնպէս գրաւութիւն Լամբար-
դոցը Ուն (—1195) թարին. (Խամսանիւնակը՝ “Անդ, 88.”)
— Տարին Լամբարդոց յշ լիլատարան Ը առափանք Բ. 859
յանձնական ձեռագույն թիւքը (Ֆահը, Սիս., 92.) — զառ
ըլուզը ու Նոյնպէս Լամբարդոց յաղասամիւնքը, գրաւած
անձ Խամսանիւնակիւնութիւններուն (—1190) Բառականը.
(Ֆահը, “Անդ, 99, 112.”) — Մաշուց գրաւած ի Պայտա-
նն (—1216) առին. (Կրիքն սահ.՝ “Անդ, 415.”) և բար-
ձմենաւու առինքն. — Ըստ ձեռագործ բորդիկի այնպէս
կանոնակար, պարզ ու ճայռական է որ կարեն առ կարեն պար-
թեամբ ապարատաւած ըլլու դիւքը. օրինակ Համբեր Յան-
հանան. Ապրանքոր դշլութեամբ (շաս մասնէ) ձեռա-
գիք քրո Սոցամնին եւ Յօրու 1271էն յառաւ գրաւած,
որու ընթացական առ ֆրիւ տես. (“Անդ, էջ 145.”) Նշա-
պէս՝ Շարինց գրաւած է Փերանք 247 (—1325) թարին.
(Ֆահը, “Անդ, 152.”) Սամբուռանիւնակը գրաւած է Քրազակը
248 (—1318) Շուականիւնակ. (Ֆահը, “Անդ, 233.”) այս առեւ
գրաւած մետասաւ Ավետարանն 22 (—1331) Շուակա-
նութեան. (Ֆահը, “Անդ, 235.”) Յօհաննան. Ապրանքոր
ապարատաւած գրաւած 1262 շամ 1275 տարին. (Խամսան-
առութիւնակը՝ “Անդ, 146, 291, 298 էջ, 424.”) Վերին մէջ
էջ մըլ) — Անդաւար է յիշել միւս բազմաթիւ եւսպագիքն,
ոյն սոյ զանակ օրուց գրես ծախօթ է մայք Ֆրազտապատ-
կիւնքուն:

կանուխ, եւ այս լիովին զարդացած եւ անհսառն բոլորը ըստ։ Հ. Դ. Ալիշան իւր Սյյարդաս համագրութեան մէջ (էջ 498) ամրող էլ մը նմանահանութեամբ հրատարակած է Կորպորաց գաւառոց 997ին գրտած Նիփենեյ Ենեկութեան պալոսի ձեռապին իշխանական ըստ, յայտնա պէս ոչ շատ համարու գրքի ձեռքէ ելած, բայց նաև ասոր համար շատ յարդի հնարական աեսակիսով բոլորդիր է ընդհանրացած, ամ բոլող հարծես աւելի նոր ժամանակի թերա վարժ գրչի մը գործը. շատ տառեր ալ աւելի պարզ ձեւերով քան կանոնաւոր բոլորդիր ձեռապարացը, աշքի կը զարնէ՝ շուտ տառին միշտ տառ զէն վեր կինալլ եւ անսովոր ձեւ մ'ունենալը.

1. Առեւ առելի հին ալ Հայոթեր թղթեայ մեասկի
կայ, պատէ չընդանին մատենագրաւանի թ. 2048, 15 ձե-
ռագիրը 971 թուականին, առեւ մեր “Մատենագրաւան
Մատենագրաւանին”, (Ալեքսան 1895), էջ 295-96.
Հման. նաև էջ 202:

Ա Ամբողջ յիշատակարներ առ Սպարասա, էջ 497
թան, ուր գրի Սպարասի հիմանը ի մի ուղար կ'ըստ
Նե գրեց դիես Եթևան նփեմի՞ պակս յասաւն ասաց
յըպատ քաւասի ի առան Արծոնանց, և վերաբեր դիես
(Մըկնաթան Պակերսոնի) է Կոպուսի քաւասի բ առան
առանաթանց ենիվակառապարի, ի առան Գագեան
տանամատի Եթևան Սուրբ Եղանակուրու... պայ յանձն
առան եւ ի մեռն սորս գրեսու զիբրս ի Նու. և ուժ
(թ 999) Թթապանութեան Հայոց ի Թթապառութեան
Գագեան որդուց Ալսոյ, ու ի Հարմանն Պարսիք ի ձեռաց
Բաւմի Կոպապատի, ագնահանութեամբ Աստուած
Յանձն ժամանակի այս դիես գրեսու պաշտա միթօն, եւ
Խորաց. Զօրս ապահ անձանդիք յնան ահշանդիք զորս
եւ աղօսա գարստիսոն եւն կալվան մասի մէջ կը հա-
նուցանի որ ծիրենոյ այս Սենիսութեան օրինակ զատա
կը յիշեանց յիշատակարնեան Արծոնանց, ի՛ սուրբ ու հին
առանաթանց եւ ի միեւն յնուն նաևս ուրիշ անց
կը Պակերսոնի Մըկնաթանց ծն թշնամութիւն առ պատրիք եւ
պայսակ երկա գրեսու առ լի մի զիս զանց, նախ ա-
ռանաթանց առ պատրիք առ պատրիք առ պատրիք առ պատրիք

ամենաչին թղթէ հայ ձեռագիրն է այս, բայց
դանօն Հնագցն սորորդիր գրչութիւնն է գտա-
րուն ճիշգ վերջէն, ուստի գարե մ'որ տակաւին
երկաթագիրը գործածութեան մէջ միրու էր
առ հսասարակ։ Ա.Երորդ ցէ այս 999ին գրուած

թիւնը պիտի ցուցընէ որ զան էր ստուգիւ այս կամ այն դարձն պաշտօնիչն՝ զրցութեան արժեհամարտ, եւ զան՝ առ առանձնական գործածութեան համար ճանավոր ծանօթ ու ըրիշ տառապելերը Հանն տարի մասն իրարմ տարապեր թուախնական

241 2:

ձեռագլուխ (տես 2եւ 1) գրոյն հետ համեմատել օրինակի համար անկէ հաղիւ տասը տարի

գրեցաւ ու նորս ու
սյառա ու համաց և յաջ բաց է
նուար ծրութեաց և զ եր կը իր,
ի դույլ նու զար առ և ե առանձ
աջ նու եկուսարան և հոն
սընան և ուն մուշ է և զ ը լո
առայր է այ բ բաշ ե նու ու
զ արքու թ ան զ ու յատ աս,
ս ես բ բ զ արք ե զ օս ու ու
աւ ե նարան և յ ու յ ան ու ու

901 1:

երեց՝ Հռչակաւոր Աւետարանն իշխածնի, 989 ին
գրուած գեղեցիկ եւ անխառն գլխադիր-երկա-
թագրով (տես 2եւ 2):¹ Այս համեմատու-

ձեռագրաց առաջինը կամ էլյուֆիանի աւետարանն իւր չքեղ ասորական նկարներով առաջին կարգ էն է, կամ իւր ժամանակի պաշտօնական դրամ, ուստի երկաթագիր ժ դարբուն, երկրորդը կամ կոտովի ձեռագիրն անվարժ զրչէ՝ Միմէնի կրօնացրի դործն է, ինչ անձին գործ ածութեան համար զրտած, նիւպէն յիշատակրանէն ալ կը ամենուի: Եւ այսպէս հմ չքեղ երկաթագիր է, հոս խելք բօրորդիր մը՝ «աղդամա նիւթեով» (այսինքն՝ ոչ մադաղաթ) եւ իսուրութիւն ուստի բօրորդիրը ժԲ դրառ չէ ծագած, այլ ժ դարեն ալ յառաջ, եւ մեր կարծեօք՝ շայլ յառաջ: Եւ այս կը ցուցինք թէ տառերու համար վերջիշեալ շրջաններու վրայ հիմնուել վշիքու արձակելը՝ շատ անդամ պարզապէս մասսա կարծեաց կ'առաջնորդէ: Արդեամիք ալ, եթէ երկու ձեռագիրքն ալ անմտուական ըլլային, առաջինը կամ երկաթագիրը թերեւս ժ դարեն համարուէր, իսկ երկրորդը՝ շնոր տարիակուսիր շատ շատ ժԲ — ժԳ դաշներու պիսի վերա-

4 Ցես պյա աւետարանիս վրայ՝ Տր. Յ. Սաղիկովսկի,
“Ելմիածնի աւետարանը” եւն, թրդմ. Հ. Բ. Պիլցեզի-

բակատար գլուխթիւնն: Եւ սակայն իրարու հա-
սակակից են աննոր:

Որիշ կողմանէ ալ հետաքրքրական է այժմ
Վենետիկ գտնուող ձեռագիրս Միահն է այն՝
որչափ գիտենք, որուն մասին կը վկայուի թէ
Անցու որունակու բուռու մատեաններու կարգն
անցած էր. Այս բան կը պատմէ Մարգի Սա-
նահնեցի Արքաբանու մէջ մատեաններ մէջ աւել-
ցուցած յիշատակարանի մը մէջ ո ո՞ւ (=
1041) Թօսականը կը կրէ. ի նշակու նաև յի-
տո գրիգորի եպ. Տուտէրդյու ձեռքն անց յի-
ու (=
1154) Թօսին կազմուած,² ապա Յովհ.
Որոտնեցոյ սեպհականութիւն եղած. Հ. Ալի-
շան երկու առաջին յիշատակարանը ալ հրա-
տարակած է, երկուքն ալ բոլորդիր՝ Տուտէր-
դյունը յստեին գրչութեան: Խոչ ի՞նչ զիր է
Սարգիս Սամահն հնացւյնը: Հ. Ալիշան այս վեր-
ջինն ալ՝ մեծ իրի մը չափ զրած է՝ Ծարակայու-
մելագրութեան մէջ (էջ 50). Եւ այս վերջինն
հնագրութեան համար ալ արծէք անի: Ժն-
գարուն կիսան զրոյ Սարգիս Սամահն հնեցն ան-
շոշան ի՞նչէրի դիտած է գրել, բայց ոչ միայն
ճարտարագիծ չէ մեր առցեւն եղածն, այլ նաև
աեղ աեղ հորդոյն բոլորդիր պայմանիս տռառա-
ձեւերով, որ գրերեն մէկ քանին կրնայինք փոր-
ձուիլ աւելի շղագիր համարելու քան թէ բո-
լորդիր (Սահ 2եւ 3.): — Ա երջապէս ասկէ իրը
ուժ տարի յառաջ գրուած բորորդիր ձեռագիր
մ'ալ կը յիշուի այս հիշատակի գրաւածն թիւ
229, գրուած 1033ին, ուստի բոլորդրի վկայ
մ'ալ Ժն դարու սկիզբեն: Եւ Ն գիտե՛ ատակաին
որչափ պահ կարգի գանձեր կան մոցուած այլ-
եւայլ հաւաքմանց մէջ, որչափ որիշներ անծա-

է Հմայ. «Ընթարի էլ 50 եւ քած. «Յամի յարու» էր հայ թռապահ Դու (= 1041) և վճարացի ի մըրսկան էր պրյան Տայոց մեծինաւուն Ենանեւ, ոսի և Սպահի դժբախտական զինքուն պատ յաշտաւում ուն գուն- ան անուն, անձնեան մասմ, անօպերուն թափառակ Թաւակի յաճի յաստին, և թքառեւն պար լուսական ի հոյցեցւն հնամակ ի բարունի, և ըստ սպահ- կան մեր ամորթակաց զարունա բացեալ ի բանաւ թք- թիւն. և աս զամանակա ի հոյցեցւն կար կարստ ձեռն աս թիւն կարստեցւ, զըս ապա առեւն իւ ընդ իւ առ- այս, հնանեալ ի բանցէն. Ար մաղթեց ն եւն:

Տ Կամանչաւոթիքն ոյց լշտակաբանին տես
Աշուարտուն, էջ 167. «Ես Գրգիռ Խառնուի ի համեմ գա-
լակութեանց առաջ առաջ մասն արտադրութեանց, յապա-
տանք, սատաց զարգարիս հաւատություն յաւերծ ցնծաթիքն
անձնին են ի լինաւու Ծովա, ի ՊՊ.՝ (1154) թուզ,
ու առաջ կատար կատար, յաշաբարէ Ապրատանին ի համա-
ցաւածուն, ի դուռը որպէս կարապանին, սպասին որը
աւակուն, միեւն աղաթիք եւ զնմանմբ մարմնաց ջրիւ-
սութ, ապա աղաթիք ի իր անունին մասամբ զարդագետուուն,
մասամբ ծածկապատճեաւ:

Նօթ մասց ու գմացած։ Ժր դարեն սկսեալ
եւ անկէ ետքը բողոքցը վճեռագիր արդեն հա-
զարներով կրնակը հաշուել, ուստի աւելորդ է
օրինակներ, իշխ։

առ բնի նկառի առելու
առեալիսկ պրոտար
իբուղ են: արդ սաղյօ
աղոցայ իսդ, աղաւ,
զիսյիշ են քիմ: ոռչ
քայայսյայիք եվ եր

Նոտրդիքի Համար դժբախտաբար կը պակսի
այժմ մեզի հնագոյն վկայ մը՝ գոնէ յշխեալ Կո-
գովովի ձեռագրին չափ հնութեամբ: Մեզի ծա-
նօթ նոտրդիք ձեռագիրը որոշ թատականան չեն
անցներ Ժայռ—Ժարերեն աւելի վեր, ուստի
այս ժամանակէն որ նոտրդիք ընդհանրանալուն
համար կ'որոշուի:¹ Ասով ուղարկեր ըստ թէ
արդեամբը այդ գարերուն ծագած ըլլայ նոտրր-
գիրը: Մեր Համարձամբ գոնէ կալրդրին չափ
կրտսեր ըլլալու չէ այս տառաձեռն ալ, միայն
թէ ասոր չունինք կամ մեզի ծանօթ չէ նոյն-
պիսի հնութեամբ վկայ մը: Ինչպէս բոլորդին
նոյնպէս ասոր ալ Անցման կամ խառն ձեւեր չեն
պակսիր: Չատ հետաքրքրական ե այս տեսակի-
տով 2 ան (= 1298) թաւին ի Փայլէճոր
գրուած Գիտոյցի գիրքը, որուն յշատակարանը
նմանահնառնթեամբ ծանօթացած է:² Անշաշը
բոլորդիք գրել դիտած ըլլալով է Յոյշաննէ
դրիքը, բայց արդեամբ խառնուրդ բրուտթիւն
մ'ը լցած է բոլորդիքի եւ նոտրի (ասե Զեւ 4).
ատաւերու կէսթ զութ բոլորդիքի ձեւերով ըլլալով
եւ միւլ նոյնպէս բացայացած նոտրդիքի: Ասկէ
եօթը տարի մասն կանոնն է գոյութեամբ ու-

բիշ ձեռագիր մ'ալ նյոն Գայլեճորս Աղբերց
վանքը գրուած Յովհաննիսէ 21v (=1291)
թուականին, որուն Նյոնպէս յիշատակարանը

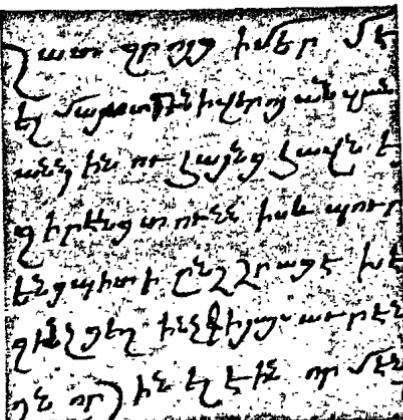
սրի ստորագրութիւնը, ինչպէս նաև թուականն ստորագրութեան դաշնադրին, այսպէս։¹ Գրեցա ի մէծի թվականութեան Հայոց 21 (= 1271)

Պատմութեան առաջ առաջ առաջ առաջ առաջ առաջ
պատմութեան առաջ առաջ առաջ առաջ առաջ առաջ
առաջ առաջ առաջ առաջ առաջ առաջ առաջ առաջ
գ. ի համար առաջ առաջ առաջ առաջ առաջ առաջ առաջ
թ. է դժ. ի դժ. առաջ առաջ առաջ առաջ առաջ առաջ

2614

ծանօթացուցած է Հ. Պ. Ալիշան։ Աւելի ան-
փարթ ձեռքի մը գործ կը ներկայանայ գրչու-
թիւնս քան նախընթացը։ Հոս ալ բոլորդիր
գրելու նպատակը որոշ կը անենուի, բայց գրե-
րու ձեւերը նոյնպէս յաման նորոգին եւ նոյն
իսկ շաղագիր եղած են, վերջապէս լուս օրինակ
Շամասիսի գրի, ուստա հնիւի է «ըստ արևեստի ա-
զգագութեան, ըլլալէն, սասի հարեալպար գրին
մատունն պիտոյից համար գործածած տառա-
ձեւերը կը ուղարկնէ ժամ գարուն վերջերէն։

Ընդհանրապէս խօսելով միշտ այն ըստ-
էնց, որ սովորաբար ժԸ դարուն ծագած կը
համարուի իրերեւ ամէնէն նոր ձեւ Հայոց տառե-
րուն, շատ աւելի ինչ կ'երեւայ իրականութեան
մէջ, անշուշտ ոչ միշտ այն կերպարանօք, զոր
կը տեսնենք յետայ, բայց յամենայն գէպս յէտ-
հան նոյն նկարագրաւ: Ենթագրաց տառերու-
համեմատութեամբ ալ կը տեսնուի որ շղագրին
ծագումը գլուխ չկար պայպի նորութիւն գնել,
ինչպէս ընդունուած է ցայսօր. այլ թէ նոյնշաբա-
դիրութեամբ յառաջ կ'ինայ եկած ըլլալ ուղ-
ղափի Էնւրէտիւն: Երբ բոլորդիրն անվարժ ձեռքէ
եւ առանց միշտ չափակութեան իրարանշներ
անկինադքերու կը դռուի, ինընին կը ծագին
շղագրի շատ նման գծերը: Յիշեալ Գայիէնորոյ
կաթողիկէից Մեկնութեան (յամէն 1291)
մէջ կը տեսնենք բաղմնթեւ շղագրաձեւ տառեր:
Ասկէ երկութագիւն դար ալ յառաջ Անուադ ար-
քունի գրատան վերը յիշուած ձեռքորին այն
յիշտակարանն ալ, զօր Սարգոսի Անահէնեան
գրած էր 1041ին, նայ երեսյթը կը ցացցնէն:
Ի՞նչ գիր է Կատանադնի դաշտագիւն Անեմանց
ասովետաց Տես 1271 (թուականէն: Բոլորդիր
ուղարած է գրել անշուշտ, բայց բոլորդիր մ'որ
կը տիպուին շատ աւելի շատ համարիլ (տես
26. 5):) Դաշտագիւն կը կրէ կոստանդնիւթեալա-

261 5:

վկայութեամբ մէծ ազգի իշխանին մեր աղքատըն Պարսկ Ամբատայ եւ մէծահարկի ձիավորացն Սիր կոստանցին ու Սիր Ըստաղսին ու Սիր Գյուներին. գրեցավ ի փոքր ի թվու յամաննն յօւնիսի աւր էր ծե թռական. ԺԴ. + ի Կոստանդնուպ. գրի տեսակետով ալ շատ հետաքրքրական յշշատարածն նշանառու է այն կորսաննէ ալ ու ի սեպին ի թի միակ տաշնագիր մըն է մեցի պահուած վնեսակյ դիւաններուն մէջ. կոստանդնի դիւաննէն ելած պաշտօնական թռութիւն այն տպաւորութիւնը կը թողու տեսնողին վրայ, որ Կոստանդնի առանձնական քարտուղարէ մը գրուած ըլլալու է՝ ոչ քարչագարժ գրէ եւ լի տառասխաններով: Անշուշտ արքունեաց դիւանաց զրիչք յամախ ճարտար ալ գեղագրեր էին. բայց նաեւ կարելի չէր պետութեան մ'ամեն թղթերը գեղագիրներու տալ նկարել, որ յաս ժամանակի կրուստ էր: Այսուհետեւ կայ այսպէս կոստանդնի դաշնագիրս մէջացրդ նշարա մըն է կիլիկյ Հայոց դիւաններէն, եւ գրի կոշմաննէ բոլորգիր-շաղգրի գեղագրեն որոնեած մէ:

1. Արքով գաղտնիութեամբ համահաւաքաթեամբ հրա-
սարկիութեամբ անձ “Միռաման”, 210+ նոյն հրասարակից
էր Հ. Արքու որդին ապրինք յաջազ այդուն համա-
հաւաքաթեամբ եւ դա յօթանակութեամբ էլ. Le seigneur de
Sarvantikar et les chevaliers de l'Ordre teutonique,
document arménien de l'an 1271; ի բարձրագույն 1873.
Տ. 100 է.

1 "11/15/2012 1:59 131"

Նրկու բան կարծենք կրցանկ ապացուցա
նել: Կամ թէ Հայոց տառերու այլեւալ տե
սակները չեն ժագած այն դարերուն, երբ տիրո
հը Ալևան ի դրսածոթեան, այլ արդէն դարե
ալ յատաջ. եւ երկրորդ — որ ինքնին իկ չետ
ելի — թէ Քիւ տա ամէն ժամանակ այլեւալ
տառաձեւեր գրծածութեան մէջ էին, թէնէ
մին մայսն ըլլար պաշտօնանան տիրոն փիրն ըստ
զարուն ճաշալին: Ակրցին իւտիրի իրեւն ապա
ցայ կոնյակի տակամին բազմաթիւ օրինակնե
յիշել: Յանցան չեն նաեւ այնպիսի գրչագիրներ
որ այլեւայլ տառաձեւեր մասնգ ամէնց գրծած
ծուած կը ցոյցընեն: Եհա՛ օրինակի համար, մեր
զրագան թ. 280 քահանայաթ. աղը 1214 ի
գրուած Աւահայիսահանգին Շպղթան գաւառան
Աւուեհիլ գիւղը՝ շատ զեղցիկ եւ կանոնաւոր
մինչ Տորոյն էրէն-տորով, բայց նցին ձեռազրին
իրապատրիրըր, սամանները եւն նյութեն ճարտար
բացի ճենքեւ ելած ուտ եւ ասեան բառուերով
(անկ Պատաշու: Տիտ. Ա: 4): Իրկու տարի
միայն եսքն է Վենետիկյ գրտան ձեռագիրը
զրուած զիցեր գաւոտի Պայտա գիւղը Ունի
(=1216) Թունին ընտիր բոլըրով, բայց
զիւաւոր համատածոց սկզբան էցիրը նշնչափ
մաքրու ու կանոնաւոր զիւագիր - երկաթագրով
(երկու կտոր նմէն). Սիստան 415: Աւելըրով
կը համարինք յիշել այս կարգի բազմաթիւ
ուրիշ ձեռագիրները:

Աւելի եւս կիրին է երկար ցոյցակ մը
յօրինեն պէտական գրերով ձեռագրաց միեւնոյն
ժամանակին: Թերեւս աւելյորդ չէ այս կարգեն
ալ քանի մօրինակ յիշել: Առնաւնիք օրինակի
համար ժի՞ դարը: Այս գտրէն կայ նախ շատ
թանկաբին յիշատակարան մը, զըր Մ. Էմին
ննծայաց է Վ. Անենտիկյ մատենադարանի, այսինքն
Հայոց նախարարաց գասակարգը կամ “Գահ-
ամանին”, որին երկու մեծ չորեքծալ էլ յա-
ջող նմանահանութեամբ հրատարակած է Հ. Պ.
Ալիշան (“Ս. Արարատ”, 430-1): Արդ այս
բահանական մեծ ու զեղցիկ Անցման իրով է,
ոյն գրով Գրիգորի եպ. Տաւեկորդու խիկագիր
յիշատակարանը ոդ (7) Թունին. (նմէն)
Նմարարան, 167 (7) կամ” աւելի բացորդ եւ
գեղցիկ Անցման ձեւերով մարտու գրուած
Աւետարան մը Հոռոմուի վանաց գրատենէն 1181ին
յծուած, որուն յիշատակարանը նմանութեամբ
հրատարակած է Հ. Պ. Ալիշան ուրիշ սեղ մը,
“Ծիակ”, էջ 27: Այս ամէնը ժի՞ գարեն
նշան գրերով, ուստի այն տառերով որով
յրուած էր 1277ին մեր մատենադարանի կոչ-

ման ընդայութեան գիրքը (թ. 273) կամ Ստեփանսսի եպ, Տարոբյաննեաց († 1311) Համար գրուած ձեռագիրը, որուն յիշատակա-
րանէն երեք տող լուսատպութեամբ հաջորդած
է «Սիսական» (էջ 95), եւ ուրիշ ձեռագիրը,
ոյն ժամանակ գիրք հոգուած երկամսագրով է
Ծնչակառաւին 1193ին հեթմյ Համար գրուած
Սկերտուուր շեղա աւետարանը: Սակէ գնէ քանի քան
արի Հնագագը լըլալու և Ասկերեարանի Վարդը
գրուած Հեթմյ Հօր Օչնի Համար, այս անդամ
Հնամել բայց նաեւ պարզ Բորբէու: (Նմէ 5.
«Սիսուան», 82:) Բոլոդիր է ժամանակած
Մաշկեւոր անապատի ճառնտիրը, (Նմէ 5. «Սի-
սուան», 408), Եշգա այնպէս ինչպէս գար մ'ետքը
2օր (= 1309) թարիննցին անապատը զրուած
Աւետարանն պարզ ու անխառն մեծ բոլորդրով:
— Ժ՞ գարեն ալ քանի մ'օրինակ: Ցիշցինք
Կոստանդնիք գալագիր 1271 թուականաւ, որ
ըլորդիր լըլալու է, սական արդէն շնչիք եր-
ւուաթիւ անիւ անիւ անիւ: Նյոնպէս Գայլենը
գրուած կաթողիկէից մեկնութիւնը 1290 տար-
րաւոյն: Ցիշցինք նյոնպէս բոլոր ծառու գործ պի-
րոցից գիրքը նյոն Գայլենը 1298 տարին,
սասին սահինմացէն ուժի տարի ետքը: Վերջիննէն
որու տարի միայն կանուխ է գրութեամբ Աւ-
ետիկոյ Հռազդակաւոր Բժշկարանն 1294 ին գրուած
էթմյու պատմէի Համար, որուն երեք տեսակ
լըլորդրով: յիշատակարանը նմանահնու-
թեամբ յաստած կը բերէ Սիսուան» (էջ 337:)
Հայուայք Նշեցոյ քերականութեան իսկագիր
ընակակ (Նմէ 5. «Սիսական», 132) բոլորդիր է
պարզ ու կանոնաւութ ձեւերով, բայց անոր խո-
ազրին վերջին երկու տողը (մանաւանդ՝ «Հաւա-
եալու, բարու») նյոնպէս պարզ ու զարգացեալ
ու որուգիր կ'երեւայ, կրնայինք նյոն իսի շատագիր
մուսաննել: — Կրնայինք պայ ցանկը տակաւին
դրկար շարունակել, եւ այն՝ քարդելով միայն
Աննետիկոյ ձեռագիրներէն որչափ ծանօթացած
ն ասմէք Ամիշանի մեծայարդ գործերով, թող-
ով նաեւ ուրիշ Հաւաքամներ: Օրինակներ այս
անին շափազանց շատ են՝ կրկին եւ կրկին ա-
պացուցանելու որ քիչ շատ ամէն ժամանակէ՝
— Ժ գարերէն սկսեա՞ Հայոց ամէն տեսակ
թրորից գրչութիւն կինայ գտնուիլ եւ կը գրու-
ածի, սատի տառերու տեսակները յաճախ մի-
այն ժամանակ եւ իրարու հետ գործա-
ռած են:

3 ԿԵՆ ԵԳ ՄԸ ՀԱՅԻ.՝ ՍԱԿՈՒՐԱՆ, 88. ԵՂ Մ'ԱՌԵՐԴ
ԽԱՆԱԽԻՄ՝ ՀՔԵՂ ՀԱՄԱՆԵՐԻՆԸ ՀԱՄԱՐԱՐՊԱՏԻ ԽԵՂՆԱ-
ԼԵԱՏԻ ՀՐԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ. Եղ 84-85.

կարծենք մինչեւ պյտեղ ըսուածներէն քիչ շատ տեղեկութիւն ունեցանք մեր տառերու պյելայլ ձեռւերու հնագունա մասին, որպատ մեր ձեռքն եղած միջոցները կը ներեն առ այժմ։ Ասով պատասխան տրուած կ'ըլլայ Աւանցապետին այս հարցման ալ թէ ՝Ո՞ր ժամանակէն են հնագոյն ձեռագիրըն երկաթագրով, եւ ո՞ր ժամանակէն հնագոյնն ոչ զինադրով։ Ասկոյն ցուցընելու համար՝ թէ տակաւուն որչափ բան կայ պրատելու եւ քննելու, կը զնեմ հոս Ելմածնի գրառան մին է ձեռագիրներէն մէկ քանին, որ արժանի են ուշադրութեան եւ քննութեան Ասոնք քաղաքած են նոյն գրասան կարինացիք կոչուած ցուցակէն (Տիղ. 1863), իթէ միշտ են այն տեղ տրուած թուականներն եւ ուրիշ տեղեկութիւնները, բայց ասսի այս ցանկը լինակառար էն, ինչպէս ընական ալ է, ոյլ միայն հարեւանից կերպով աչքէ անցնենով։ Փաղուած։ Ընդհանրապէս մեր ինդոյց լուսաւորութեան համար գժուար է այս ցուցակէն մէջ օգուած մը քաղաքը Սովորաբար կը նշանակուին հոն երկաթագիր, բոլորդիրն եւ նուտրագիրն եւն տուանց որոշ բացարութեանց եւ ծանուցիչ հանգամանց՝ գրերու պյելայլ աստիճանաւորութեանց մասին, շատ ձեռագրաց համար այս պարզ անշնուներն այ մոցուած են նշանակուիլ։ Ահա քաղաքածը մը նոյն ցուցին։

— Երեմինէէն, (անշոշաց բաւական մաս մը միջն մերուպետն) կան ի միջի պյոց՝ թ. 886 Հառնատի՛ գրուած հրամանաւ զետրուի կմդ. Գետաւարձի՛ ԿՊ. (=1046-7) թուականնեն (անս մեր՝ Ցուցակ, էջ 609-610). — թ. 223 Աւետարան մեծադիր Բագնայրի վանաց որուն մէջ կայ յեսոց յիշասակարան մը բոլորդիր 2տէ (=1308) թուին, զրուած գելանէ յորդոց Ստեփանոսի. — թ. 230 Աւետարան Ժ. Ղարոս (Պղ. = 1355) Յազհաննէս առուն քահանայի մը ձեռք ինկած. — թ. 253 Աւետարան, որուն սատողն էր Սմբատ որդի Վահրամայ քրիստոնակը Պատրիկ. յետոց նորուուած Պարոն Ալեքսի հրամանաւ Ալիթ (= 1220) թուին. — թ. 362 Աւետարան՝ Սեբաստիա գրուած ԾԺ (�= 1066) թուին Գրիգոր քահանայէ. — թ. 905 Եպիփառու Կիրապաց Տառը, գրուած Փոշիկ արելայշէ ՊԼԶ, 1187, թուին. — թ. 917 Հառնանոր

գրեալ ՈՒԾ (= 1201) (Թուին. — թ. 922 Ճառնականի 2Ի (1278) թուականին, եւ բազմաթիւ տրիներ. ամենը ալ երկաթագիր ըլլայ գլխագիր կամ միջն մեսրոպանան, գոնէ ծԱւ-ժորդ գարերէն. ոմանք աւելի հին ալ կ'երեւան:

թ. “Փուր Երեմինէէն, է՛ ի միջ պյոց հշիմանի հոչակաւոր ձեռագիրն, այժմ թ. 2048, 15, թշթի վայ գրուած 971 ին եւ “Նորդուում”, նև (= 981) Թուին Այս ձեռագիրն վայ որ հնագոյն եւ կարեւորագոյն հայ գրչագուած մին է, խոսած ենք որիշ աեղ.՝

թ. “Բուրէէն, թ. 229 “Աւետարան Գուր Բուրէէն գրեալ ի մագաղամի ի վայել Սարգսի ի Քրիստափոր կրօնաւորէ ի թուին Հայոց ՆՉՐ (= 1033)։ Ի՞նչ տեսակ բոլորդիր է արգեք այս գրչագրին՝ որ բոլորդիր ծանօթ Երկրորդ հնագոյն վկայն է վերը յիշուած Կոդովիսի ձեռագրէն 34 ատրի ետքը գրուած ըլլայով” —

թ. 233 Աւետարան “մեծ բոլորդիր գրուած Ը (�= 1111) թուին. — թ. 1152 Սարմանամինէ Լամբրոնացոց՝ Լեւան արքային ընծայ խուրուած Հաղպատաց վանաց, Ալթ. (= 1190) թուականին.՝ — թ. 1330 ՄԵԿԱՆԺԻՒՆ Գործոց Աւաքելոց մեծադիր բոլորդիր գրեալ ի թուղթ բամբակի՛ ի թագաւորութեան Տիքայէի Դուկի՛ ի Յակովաց ի թուին Հայոց Ծին (= 1076), ասսի 43 ատրի ետքը վերցիշաւը —

թ. 229 Ձեռագրէն. — Յարգի է թ. 238 “Աստածածաշոնէ քառածալ բոլորդիրն Ահս գրուած 2է (= 1258) թուականին, եւ ուրիշ շափակաց շասերը

թ. “Կուրէէն գրչագիրներէն յիշենք միայն թ. 902 Ճառնականի գործոց եփրեմյաց “Քառածալ նասրդիր գրեալ ի թշթի ի վան Ակներոց, ա 2Կ (= 1313) թուին. — թ. 1086 “ՄԵԿԱՆԺԻՒՆ հինգ գրոց Մովսէսի քառածալ նասրդիր ինքնաճեռագիրն եւն Պիթ. (= 1420) թուին, եւն եւն,

իւն մ' ան է՛ իրենէնց նպիտնաւ նաևերը “Երկաթարուուն ու ունաւու”:

1 Եթո մեր՝ “Ցառենագըտկան մար Աւու Ֆեաբար եւ, կը նանա 1895, էջ 285-96: Իրեւ յաւալաւու Անդրեանու վայոց մեր հնացառաւթեան Ձեռագրէն այժմ հիշանեն գունուից յետո ինցացէք, մեզ ենօթիք եւ նախարար վերօքականիթեան մը որ Անհամուի իւ գունուիք, ուս կը 202:

2 Ենցակը և նշանակէն “ՊԼԶ, 1130, Երևան ու պիտի Այս ձեռագրին երբու պատման յիշանակառնեց իւն Լուսիրացաց վայոց գրուած անոր Սաման Երևան արքայի լուս անուն է ի թշթին Արքայուաց, 1878, գլ. 89-101. ձեռագրին մասին աեղեկաթիւն մէ՝ անդ, գլ. 89 Կունաւ:

Ըստն ակնարկով մը միայն տեսնուած եւ
քաղաքած են էջմիածնի մաս գրաւանէն, որուն
դրչագրաց թիւն այսօրդրեթէ կրկինն է յիշեալ
կարինեան ցուցակին մէջ յիշուածներուն Տա-
կաբն որչափ հին եւ քննութեան արժանի հասոր-
ներ կը գումարուի այց Հնու եւ այլուր: Ի՞նչ
կրնանք՝ օրինակի աղաքաւ, սպասւ Երևանաղե-
աց նայնպէս բազմահատոր հաւաքնանէն, որ
մեզի գդբախարքար բոլորովին անծանօթ կը
մաս տսկաւուի:

($\zeta_{-p-1} - \zeta_p$)

५१८

ԼԵԶՈՒԱՐԱՆԿԱՆ

ԱՐԴԻ ԼԵԶՈՒԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

(C-2-2-2-2-2-2-2-2-2-2-2-2)

Հեղուագիտութեան երկրորդ ճեւր:

မြန်မာစီမံချက်မြန်မာပြည့်မှုပါနီး

Կցողական լեզուներ:

12. Ուշա-ուղարքան լեզուն
գարեակ լիւալուրուն մը՞ս է, որ կը
քի լուծացնեան սկսեան մինչեւ Ազգ-
կենքնեարք եւ Հիւանային արքեա-
դանէն մինչեւ Հոսանք-Հա: Այս
խմբուն կը բանեանին, որոցից է
Նահանջրն ին և նաութ լուսաւուն իրա-
պերք կապուան եւ եւ ընդ համար-
դոյն լիւանեա ի անուանունին:

Այս խմբերն են.
- Ապահովական խումբը, դ
Սպահակ ծովուն եւ Զատանակա ծով
ցեալ ծովուն իշխանը ընակող ար
էնիք-էնա առաջդիմելը, ուղիւն, ուղիւ
թագավոր եւ առաջարկ:

բ. Քննեան խումբը, որ կ'անուանուի նա-
ուբեան կամ Քննեան-գրեան կամ սակրեան-Ք
եան եւ երեք ստորաբաժանում ունի.

— . սուբբեա Ֆ-ր, որ ունի տառելիքնեւն
Օրի գետակ Գով (23.000 անձնիք ի խօսիք)։
Լէու-էւնիքն Աւրազ գետին Հրամասային կողմէն
(7.500 հոգի), Խանութիւնն համա հանդիպութիւնն ուր
ի Հունդարիա, Խումանիս եւ Բուկովինա 71/4 մի-
լիոն անձնիք կը խօսին. Պէտքիւնը Պէտք եւ
Աշտարական Հանակալութեաց մէջ 70.000 անձնիք
կը խօսին, Պէտք եւ Անձեւացայի բարեկը ուրեն-
չենքն զր կը խօսին 90.000 հոգի եւ հարաւային
կողմէն Հունդիւնքն ուր կը խօսին 270.000 հոգի։
բ. Քանիւն կ-ր առաջ կը լուս դնեն թիւն-
էւնը՝ պար կը խօսի ի Ֆինլանդ մէկ ու կէս մըլլնն
մարդ, երկու գիւղար գալաւառարարութեառ կը
բաժնաւի, արեւէնան իսկա խորիւն եւ արեւ-
մրտեան համա բառապիտիւն ։ Ֆիննան գալաւա-
ռանեան կը համարուն վիշտիւնն է, եւ ուստի Առա-
սասանի Հրամա-արեւելունան կողմէն Հունդիւն մը-
լիքնեւնը զր հաջի Կուրպանդի Հրամասային կողմէն
2000 հոգի ի խօսին հունդիւն ալ որ կը բանիքն
խալանի, Կուրպանդ եւ կիվուն եւ 750.000
հոգի են, որ հասակարգին առա կ'երթան ։

24-ի դիւնեւնը՝ կատարի եւ Այստակայի կուռաւա-
կալութեանց մէջ 250.000 Հոգիէ կը խօսավ։
Մարտինեւնեւնը՝ Օհպիր եւ Ալգայի մէջտեղը
750.000 Հոգիէ կը խօսափ, բայց միշտէ Օրեն-
բուրդ եւ Աստրախան ցըռաւած է։

Գ. Լողություն գաւառականները, ուստա-
կան, շուրջդաշտ եւ էնարի լապոններէն. լապօն-
ցիք 30.000 հոգի են:

Է. Թէ-րէ կամ Բոնոր՝ որ հինք ցեղերու կը
բաժնուի.

— Ե-Հ-Ա-Պ-Ե-Ր-Ե-Ն Ա-Բ-Բ-Ե-Ր-Ի-Ա-Յ-Ի Հ-Ի-Լ-Ս-Ի-Ա-Ր-Ե-Ն
Ե-Լ-Ե-Ա-Ն Կ-Ո-Ղ-Մ-Ը , Ե-Ա-Կ-Ո-Ղ-Ձ-Ք-Ի Ո-Ա-Հ-Մ-Ա-Ն-Ը :

Դ. Արքայութեան ցըլ:

բ. Բառականի, անտառութիւնականները, լուծու-
պատականի, անտառութիւնականները, լուծու-

Հուրիա, ոստիկողերէն՝ յարեւելեան Սիբերիա. լուսուրէն եւալին:

2. Մոնիկովան խռովըը .
3. որիւնաւիտան մանկութերէն, խայխաներու .

շարաներու եւ շարայիգոլ մննդողներու լեզուն.
բ. աբեսարեան Թօնէուիրէն, կայսաւիրէն եւ

Ի Սառնիո՞ւ՞ Էօլէտներու եւ Օյրո՞ւ մանգովներու լեզուն։ Մէկ մասը 17րորդ դարուն Վոլգայի եւ

Աստրախանի քովերը գաղղթեցին.
Ք. Բուրբեկուբէն՝ Բայիալ լճին քով եւ

Երկուցկ կուտակալութեան հարաւային մասին մէջ։
Աւրալ - ալտայեան լեզուները՝ սկսեալ մանջու-
թեան մէջ։

բժիշկներ զուտ կցողութեան մինչեւ Փիննեան - ու գրեան լեզուաց հոլովականութիւնը, կերպախօսական թե առաջին իւրաքանչյուր մէն

Քաղղէ աստիճանի կը կազմեն :

¹ Die ursprüngliche Verwandschaft der tatarischen Sprachen mit der Sprache der Hellenen. Frankfurt a. M. 1837.